

БАДИЙ МЕТАЛЛ ГЎЗАЛЛИГИ

Наманган вилояти тарихи ва маданияти

давлат музейи илмий ходими:

3. Мамадалиева

Металлга бадий ишлов бериш санъати қадим замонлардан буён машхур бўлиб, улар асосан қурол намуналари қилич ва ханжарлар, ўқ учлари, уй рўзғор буюмлари, зеб-зийнатлар, бронзадан тайёрланган от анжомлари ва шу каби буюмларда акс этади. XI асрдан бошлаб металл буюмларини безашда асосан ўсимликсимон ва геометрик нақшлар ҳамда эпиграфика-ислом санъати анъаналаридан фойдаланилган.

Амир Темур ва Темурийлар даврига оид буюмлар нафислиги, нозик дид билан ишланиши, безакларининг бой ва мураккаблиги, нафис ўймакорлиги, кумуш билан ишлов берилганлиги, кумуш ва олтин билан қадама нақш солингани кишини ҳайратга солади. Бу даврда шакланган шакллар, ижро усуллари ва нақш турлари бугунги кунгача етиб келган.

XIX-XX асрларда кандакорлик буюмлари асосан шаҳар аҳолисининг кундалик ҳаётида муҳим ўрин тутган. Бунда айниқса Тошкентлик усталарнинг номлари машхур бўлган. Уларнинг ўймакорлик услуби шаклланишига Қўқонлик ва Самарқандлик усталар таъсир кўрсатган. 1860 йилларнинг ўрталарида ҳунармандчилик ва савдо-сотиқ ҳолатини ўрганган А.Н.Тетеревников қолдирган маълумотларга кўра, Тошкент бозорида мис буюмлари сотиладиган 32 та дўкон бўлган. Шу даврда ҳунармандчилик саноати анча кенг тарқалган бўлиб, у айниқса Тошкентда ривожланган.

XIX asr oxiri-XX asr boshlarida kumushdan yasalgan ўйма naqshli va rangli toshlar bilan bezatilgan patnis va qalamdonlar urfga kiradi. Mis ўymakorligi xunarmandchiligida kўplab йўналишдаги ustalар иштирок этишган. Мисгарлар қизил ёки сариқ мисдан идишнинг танасини ясаган, ички қатламини эса қалай билан оқартиришган. Рихтагарлар идишларини тутқичлари, қопқоқ дасталари, жўмрак учлари, ошиқ мошиқларини қўйишган. Кандагорлар буюмларга зарб ва ўymakorлик билан безак беришган. Узун, ичи бўш идишларга зарб билан naqsh солиш пайтида уларнинг ички томони шибаланган қум ёки латталар билан тўлдирилган. Зарб билан naqsh солиш-нозик қўл меҳнати бўлиб, турли хилдаги қаламлар, болғача билан, шунингдек, naqsh босилгандан сўнг унинг юза қисмини силлиқлашда ишлатиладиган махсус асбоблар-ранда ва маскол ёрдамида бажарилган.

Ўзбекистон буюмларида маҳаллий ўзига хослик асосан, безак бериш ва айрим деталларда шаклларнинг бир хиллигида намоён бўлади. Ўymakorлик усули бир хил бўлган, асосий фарқ фақат ўйма naqshнинг чуқурлигида ҳамда замин ва naqshлар юза қисмини безашда турли усуллардан фойдаланишда бўлган. Фарғона кандакорлиги у қадар чуқур бўлмаган, бироқ ўйма naqshларнинг аниқлиги, заминга ишлов бериш усуллари ва naqshлар сиртининг хилма-хиллиги билан ажралиб турган. Бухоро кандакорлиги кўплаб қадимий шакллар ва анъанавий naqshларни сақлаб қолган. Бошқа вилоятлар буюмлари орасида кам учрайдиган Самарқанд чой идишларининг ўзига хос шакли бугунги кунгача етиб келган. Гулли naqshда кўпинча тўртбарг мотивларини учратиш мумкин. Тошкент буюмлари элементларининг йириклиги, паргори ёғоч ўymakorлигига ўхшаш naqshларнинг кўплиги ва турли шаклдаги мадохил naqshлари билан ажралиб турган. Қарши ва Шаҳрисабз ustalари ясаган буюмлар шакл ва безакларининг хилма-хиллиги билан фарқ қилган. Уларда қалпоқи қолиплаш усулида ишланган ҳамда феруза ва шиша билан безалган турли қопламалар ишлатилган. Айниқса, Хива кандакорлик анъанавий бадий

мактабининг чуқур ўйма усули кенг тарқалган. Гулли нақшлардан ташқари мадохил нақшлар ва мураккаб тузилмали панжаралар ҳам қўлланилган.

Баъзан буюмларга безак беришда араб ёзувидан ҳам фойдаланилган. Бу борада XIX аср бошларига оид Бухоро коса (мискоса)си ўзига хосдир. Унинг сирти нимислимий гулли нақш ва шеър билан безалган. Яна бир Бухоро косасида араб ёзувида буюртмачининг исми ёзилган. XVIII аср-XIX аср бошларига оид чилкалит косаларининг ички ва ташқи томонлари Қуръон ёзувлари, даволашда ишлатиладиган дуолар билан тўла. Улар асосан гулли нақшлар, геометрик ва зооморф шакллари айниқса, чирмашиб ўсадиган гул бандлари, гуллар ва барглардан иборат ислимий нақшлар билан безатилган. Ислимий нақшларининг тури жуда кўп.

Наманган вилояти тарихи ва маданияти давлат музейининг тарих кўргазмалар залида металлларга безак берилган нақшинкор кўзалар, офтоба, чой идишларни кўришимиз мумкин. Бугунги кунда музей экспозициялари ва кўргазмаларда мисдан ишланган буюмлар пухта ўрганилиб, каталогларга киритилиб келинмоқда. Улар замонавий усталар учун битмас-туганмас илҳом манбаи ва Марказий Осиё халқларининг қадимий ва бой маданиятини кўз-кўз қилувчи бой меросимиздир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Абдуллаева Р. Г. Хунармандчилик тараққиётининг тарихий ва институционал асослари, Иқтисод ва молия, 2017, 147-б.
2. Абдуллаев Н. Санъат тарихи. 2т-Т.; «Санъат» 2001, 89-б.
3. Қурбанова Й. Амалий санъат буюмларига бадий ишлов беришда турли ранглардан фойдаланиш. БМИ. Тошкент – 2014, 104-б .
4. Б.Қурбонов, Г.Қурбанова Технология Ва Дизайн Тошкент -2020, 246-б